

بررسی نقش مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان بر یادگیری دانش‌آموزان در مدارس متوسطه

وحید فلاح*، ابوالقاسم بریمانی**، کیومرث نیازآذری***، همایون مؤتمنی****، هیلدا مهدوی*****

* استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساری، گروه علوم تربیتی، ساری، ایران.

** عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نکا، گروه علوم تربیتی، نکا، ایران. barimani@iauneka.ac.ir

*** دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساری، گروه علوم تربیتی، ساری، ایران. niazazari@iausari.ac.ir

**** استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساری، گروه کامپیوتر، ساری، ایران.

***** دانش آموخته کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساری، گروه مدیریت آموزشی، ساری، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۰۹/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۱۰/۰۷

چکیده

برنامه درسی پنهان بعد غیرقابل پیش‌بینی یادگیری است. طراحی آموزشی بدون توجه به این بعد، غفلت از بخش مهم عواملی است که در یادگیری دانش‌آموزان تأثیر فراوان دارد. بنابراین لازم است، عوامل اساسی مؤثر در شکل‌گیری برنامه پنهان شناسایی و آشکار شوند. هدف از این پژوهش بررسی نقش مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان در مدارس متوسطه شهر ساری می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی و از نوع زمینه‌یابی می‌باشد. جامعه آماری مورد بررسی این تحقیق شامل کلیه دبیران زن دبیرستان‌های شهر ساری در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ است که تعداد آنها بالغ بر ۵۵۰ نفر می‌باشد که تعداد ۲۲۶ نفر از آنها بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی ساده به عنوان نمونه مورد استفاده قرار گرفته‌اند. جهت گردآوری داده‌ها از ابزار پرسشنامه محقق ساخته با ۳۰ سؤال ۴ گزینه‌ای که بر اساس مقیاس لیکرت تنظیم شده‌است استفاده گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و روش‌های آماری در سطح توصیفی و استنباطی استفاده گردید. بدین منظور برای هر چهار فرضیه تحقیق آزمون شده میزان p value در سطح معناداری ۰/۰۵ برابر صفر محاسبه گردید. براین اساس نتیجه‌گیری شد که قوانین و مقررات مدرسه، روابط میان فردی، روابط متقابل معلم و دانش‌آموز و آگاهی معلمان از عوامل مؤثر در برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان مؤثر می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: برنامه درسی پنهان، یادگیری دانش‌آموزان، مدارس متوسطه.

مقدمه

هم‌زمان با نهادینه‌شدن نقش و اهمیت تعلیم و تربیت در توسعه جوامع و بالندگی نسل جوان و نوجوان، تلاش‌های بسیاری برای قانونمندکردن این فرایند خطیر آغاز شد و تعلیم و تربیت به انشعابات متعددی تقسیم گردید. در این میان برنامه‌های درسی به عنوان قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش مورد توجه بیش از پیش قرار گرفت و بدین ترتیب برنامه‌ریزی درسی به یکی از حوزه‌های تخصصی و در عین حال بحث‌انگیز تعلیم و تربیت مبدل گردید (فتحی و اجارگاه، ۱۳۷۷: ۹). در طول تاریخ برنامه درسی، تلاش‌های زیادی از سوی صاحب‌نظران این رشته صورت گرفته که موجب غنای هر چه بیشتر آن گردیده است. از جمله مهم‌ترین این تلاش‌ها که از مفاهیم و مباحث نسبتاً تازه و ارزشمند برنامه درسی است، برنامه درسی پنهان می‌باشد که وجودش در کنار برنامه درسی رسمی یا آشکار، از ضرورت توجه به تمامیت آنچه دانش‌آموزان در اثر حضور در متن نظام رسمی آموزش تجربه کرده و می‌آموزند، حکایت دارد (مهرمحمدی، ۱۳۸۱: ۶۳۴). بر خلاف تصور رایج، برنامه درسی مدارس، یک پدیده تک‌بعدی و صرفاً مهندسی‌اجرای برنامه‌های صریح نمی‌باشد، بلکه به جز برنامه درسی صریح که حاوی هدف‌ها، محتوا و روش‌های آشکار و منتشر شده مورد حمایت نظام آموزشی یا همان برنامه درسی رسمی است، برنامه‌های درسی پنهان نیز آموزش داده می‌شود (مهرمحمدی، ۱۳۸۱: ۶۳۳). به عبارت دیگر، عواملی وجود دارند که جزء برنامه درسی نمی‌باشند و از دید و مشاهده برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت نیز پنهان هستند؛ اما در فکر، عواطف و رفتار فراگیر اثر دارند و حتی در اغلب موارد، مؤثرتر از برنامه درسی رسمی عمل می‌نمایند. قوانین و مقررات مدرسه، جو اجتماعی مدرسه و رابطه رویارویی معلم و دانش‌آموزان از اهم این عوامل هستند. اثرگذاری این عوامل، باعث شکل‌گیری نگرش و گرایشی در فراگیر است که در ادبیات برنامه درسی، این تأثیرات را برنامه درسی پنهان می‌نامند. در واقع، برنامه درسی پنهان عبارت است از: راهبردهای دانش‌آموز در عبور موفقیت‌آمیز از مانع برنامه درسی رسمی یا طرح‌ریزی شده (ملکی، ۱۳۸۵: ۶۸). برنامه درسی پنهان، بعد غیر

قابل پیش‌بینی یادگیری است. طراحی آموزشی بدون توجه به این بعد، غفلت از بخش مهم عواملی است که در یادگیری دانش‌آموز تأثیر فراوان دارند. معلمان به طور معمول در طراحی آموزشی به عوامل آشکار مؤثر در تدریس توجه می‌کنند و از عوامل پنهان غافل می‌مانند. بنابراین، لازم است عوامل اساسی مؤثر در شکل‌گیری برنامه پنهان شناسایی و آشکار شوند و تا حدودی در طراحی و اجرا تحت ضابطه و کنترل درآیند (ملکی، ۱۳۸۵: ۷۱). از طرفی، توسعه، پیشرفت و بالندگی هر جامعه‌ای به سلامت و آگاهی افراد انسانی و شهروندان آن جامعه بستگی دارد و بخش اعظم این شهروندان آگاه، محصول نظام آموزشی هستند که وارد جامعه می‌گردند و توانایی‌های آنان در سطح وسیع مورد قضاوت و ارزیابی دیگران قرار می‌گیرد و این شهروندان، خواه ناخواه زمانی تحت تأثیر برنامه درسی و به ویژه برنامه درسی پنهان مدارس بوده‌اند، بنابراین، ضرورت دارد این مفهوم مورد تحقیق و مذاقه بیشتری قرار گیرد و عوامل مؤثر در ایجاد برنامه درسی پنهان شناسایی و مورد بررسی واقع گردد. از جهتی دیگر با وجود آنکه در دهه‌های اخیر مفهوم برنامه درسی پنهان و لزوم توجه به آن، نقش محوری و ویژه‌ای را در مطالعات و تحقیقات برنامه درسی ایفا نموده است و صاحب‌نظران متعددی به مطالعه، بررسی و پژوهش برای کشف ابعاد ناشناخته این برنامه در کشورهای مختلف پرداخته‌اند، لیکن در کشور ما وجه غالب توجه مسئولان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت بر برنامه‌های درسی رسمی و آشکار بوده‌است و این بدان معناست که بخش قابل توجهی از برنامه‌های درسی را که دانش‌آموزان در نظام‌های آموزشی عملاً در معرض آن قرار می‌گیرند؛ خصوصاً اثر نیرومند برنامه درسی پنهان بر روی دانش‌آموزان مورد کم توجهی یا غفلت قرار گرفته و جامعیت برنامه درسی نیز زیر سؤال رفته است. در مورد مفهوم برنامه درسی پنهان الفاظ و عبارات گوناگونی همچون، برنامه درسی پنهان غیرمدرّس، پنهان، نامشهود، نانوشته، پیش‌بینی نشده، نامرئی، نتایج غیرعلمی یا غیر آکادمیک نظام آموزشی، محصولات یا نتایج فرعی نظام آموزشی، پس‌مانده نظام آموزشی و آنچه که در مدرسه آموخته می‌شود، مورد استفاده قرار گرفته است. هر کدام از

محیط مدرسه فرا می‌گیرند. قورچیان (۱۳۷۳، ص ۵۳) برنامه درسی پنهان را شامل تدریس ضمنی، غیر رسمی و غیر ملموس نظام ارزش‌ها، هنجارها، طرز تلقی‌ها و جنبه‌های غیر علمی مدارس می‌داند که متأثر از کل نظام تربیتی و ساختار و بافت کل جامعه به شمار می‌آید. شیوه مدیریت و رهبری، سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌های درسی آشکار و نحوه اجرای آن، برنامه زمانی کلاس‌ها، نحوه گروه‌بندی یا کلاس‌بندی دانش‌آموزان، قوانین و مقررات مدرسه، مقررات انضباطی، روش‌های تشویق، تنبیه، و روش‌های ارزشیابی از جمله عوامل بسیار مهم در شکل‌گیری برنامه درسی پنهان هستند. به عنوان مثال: در ارزشیابی اگر معلم دانش‌آموز ضعیف را مورد تحقیر و سرزنش قرار دهد، طرز تلقی و نگرش منفی را در او تقویت می‌کند و دانش‌آموز ممکن است اعتماد خود را به توانایی‌ها و جبران شکست‌ها از دست بدهد. این نگرش منفی و کاهش اعتماد، بخشی از برنامه درسی پنهان است. همچنین، ارزش‌گذاری برای مواد و موضوعات مختلف درسی به دلیل جایگاهی که این مواد در برنامه هفتگی مدرسه اشغال می‌کنند، یکی دیگر از مصادیق برنامه درسی پنهان در این زمینه است. مثلاً این که دانش‌آموزان مواد درسی مانند هنر و تربیت بدنی را دارای ارزش و مرتبه دست دوم یا فاقد اهمیت، در مقایسه با دروسی مانند: ریاضی و علوم تجربی ارزیابی کنند (مهرمحمدی، ۱۳۸۱: ۶۳۸). انسان از زمانی که پا به عرصه وجود می‌گذارد برای انجام دادن خواست‌های روزافزون خود از همان آغاز زندگی نیاز به یادگیری دارد. یادگیری در واقع یکی از گسترده‌ترین و متنوع‌ترین فعالیت‌های بشری است که اساس برنامه‌های درسی در آموزشگاه‌های مختلف، دانشگاه‌ها، کارگاه‌ها، کارخانه‌ها، رشته‌های علوم اداری، سیاسی، قضایی، ارتشی و مانند اینها را تشکیل می‌دهد. می‌دانیم که هدف از آموزش کمک به ایجاد یادگیری در دانش‌آموزان است، اما یادگیری موضوع مشخص و واحدی نیست، بلکه تقریباً همه فعالیت‌هایی که ما در طول زندگی انجام می‌دهیم از تجارب یادگیری‌مان سرچشمه می‌گیرند. در فرهنگ لغت، یادگیری این‌گونه تعریف شده‌است: «کسب دانش، فهمیدن، یا تسلط‌یابی از راه تجربه یا مطالعه». یادگیری را می‌توان به راه‌های گوناگون

این عبارات به مجموعه‌ای از دلالت‌های ضمنی و جنبه‌های از مفهوم برنامه درسی پنهان اشاره دارند. تعاریف و تحلیل‌های ارائه شده در این زمینه، نشان دهنده توجه صاحب‌نظران مختلف بر ابعاد گوناگون موضوع می‌باشد. جکسون (۱۹۶۸، به نقل روحی، ۱۳۸۳، ص ۵۹) به پیامدهای ثانوی نظام آموزشی و دامنه وسیعی از نتایجی که برنامه درسی رسمی می‌تواند سبب وقوع آن شود اشاره دارد. او برنامه درسی پنهان را مؤثرتر از برنامه درسی آشکار مدرسه می‌داند و اعتقاد دارد که شاگردان این برنامه را از طریق جنبه‌های غیر آکادمیک محیط مدرسه و روابط اجتماعی متأثر از عناصر قدرت، جمعیت و تشویق به طور ضمنی می‌آموزند. جیرو^۱ (۱۹۸۳، به نقل علیخانی، ۱۳۸۳، ص ۱۸) معتقد است که برنامه درسی پنهان در مدارس به انتقال ضمنی آن دسته از هنجارها، ارزش‌ها و طرز تلقی‌ها که منتج از روابط اجتماعی مدارس و کلاس درس است می‌پردازد. لینداین^۲ (۱۹۸۵، به نقل علیخانی، ۱۳۸۳، ص ۱۸) ارزش‌های پنهان یادگرفته شده از طریق فرایندهای مدرسه را جزء برنامه درسی پنهان می‌داند. گودلد^۳ و اپل^۴ (۱۹۸۳، به نقل قورچیان، ۱۳۷۳، ص ۵۲) برنامه درسی پنهان را تدریس ضمنی هنجارها، ارزش‌ها و ایجاد تمایلات خاص به فراگیران می‌دانند. گلاثورن^۵ (۱۹۸۷، به نقل قورچیان، ۱۳۷۳، ص ۵۲) تأثیر محیط سازمانی مدارس بر روی دانش‌آموزان را برنامه درسی مستتر می‌داند. شوپرت^۶ (۱۹۹۳، به نقل قورچیان، ۱۳۷۳، ص ۵۲) برنامه درسی پنهان را شامل آنچه در مدرسه توسط اعمال معلمان، تعامل‌های دانش‌آموزان و محیط پیرامون آموخته می‌شود و جزء برنامه درسی آشکار نیست می‌داند. آسبروک^۷ (۲۰۰۰، به نقل مهرمحمدی، ۱۳۸۱، ص ۶۳۷) این برنامه را متشکل از پیام‌های ضمنی و نوشته نشده جو اجتماعی مدرسه می‌داند که توسط همه احساس می‌شود. از نظر او برنامه درسی پنهان شکل دانشی است که دانش‌آموزان به سهولت از طریق حضور هر روز در

1. Ciroux
2. Linda Bain
3. Goodlad
4. Apple
5. Glathorn
6. Schubert
7. Ruby Ausbrooks

دارد و کودک در هر مرحله از رشد جهان را به صورت ویژه‌ای می‌بیند. اگر ساختار یک رشته علمی به خوبی و در توالی مناسب تهیه و ارائه شود می‌توان مسائل علمی را به شکل ساده و متناسب با دانش‌آموزان به آنان آموخت. هر موضوع درسی را می‌توان به هر دانش‌آموزی آموخت و نباید منتظر بمانیم تا موقع ارائه مفاهیم یا موضوع‌های درسی معینی فرا برسد، بلکه باید این مفاهیم و مطالب را چنان ارائه دهیم که دانش‌آموز قادر به فهمیدن آن باشد (کدیور، ۱۳۷۵). یادگیری در واقع یکی از گسترده‌ترین و متنوع‌ترین فعالیت‌های بشری است که می‌تواند در هر زمان و مکانی اتفاق بیفتد و با قصد و هدف از پیش تعیین شده طرح‌ریزی شده باشد و یا بدون برنامه‌ریزی و قصد و تعمد که اگر در محیط مدرسه اتفاق بیفتد به آن اصطلاح برنامه درسی پنهان اطلاق می‌گردد. اکثر تعاریف برنامه درسی پنهان و بررسی پژوهش‌های به عمل آمده در زمینه برنامه درسی پنهان توسط جکسون^۱ (۱۹۶۸)، به نقل روحی، (۱۳۸۳، ص ۵۹)، مارتین^۲ (۱۹۸۳)، به نقل علیخانی، (۱۳۸۳، ص ۱۸)، گوردون^۳ (۱۹۸۳)، به نقل علیخانی، (۱۳۸۳، ص ۱۶)، کانلی^۴ (۱۹۸۸)، به نقل روحی، (ص ۵۹)، کلاندینین^۵ (۱۹۸۸)، به نقل روحی، (۱۳۸۳، ص ۵۹)، والنس^۶ (۱۹۹۳)، به نقل قورچیان، (۱۳۷۳، ص ۱۹) به این نتیجه رسیدند که یادگیری‌های قصد نشده و غیرآکادمیک که جزء اهداف و برنامه‌های درسی آشکار نظام آموزشی نیست تأکید دارند.

پین کاس^۷ (۲۰۰۱)، به نقل علیخانی، (۱۳۸۳، ص ۱۹)، بروک اور^۸ (۱۹۷۹)، به نقل علیخانی، (۱۳۸۳، ص ۷۶)، سکنی^۹ (۲۰۰۱)، به نقل علیخانی، (۱۳۸۳، ص ۷۳)، وین^{۱۰} (۱۹۸۰)، به نقل علیخانی، (۱۳۸۳، ص ۷۴) نقش برجسته و مهم ارتباط سالم بین معلم و دانش‌آموز به عنوان مهم‌ترین ویژگی جوّ باز مدرسه است و موجبات رشد و پیشرفت علمی، احساس عزّت نفس بالاتر کار و فعالیت کلاسی

تعریف کرد: کسب اطلاعات و اندیشه‌های تازه، عادت‌های مختلف، مهارت‌های متنوع و راه‌های گوناگون حل کردن مسائل. همچنین یادگیری را می‌توان به صورت کسب رفتار و اعمال پسندیده، یا حتی کسب رفتار و اعمال ناپسند نیز تعریف کرد؛ پس یادگیری حوزه بسیار گسترده‌ای را شامل می‌شود. یادگیری ایجاد تغییر نسبتاً پایدار در رفتار یا رفتار بالقوه است که از تجربه ناشی می‌شود و نمی‌توان آن را به حالت‌های موقتی بدن مانند آنچه بر اثر بیماری، خستگی، یا داروها ایجاد می‌شود نسبت داد (سیف، ۱۳۷۹: ۳۰). در فرایند یادگیری، ابتدا «وضع یا حالتی» در یادگیرنده اثر می‌کند سپس او را وادار به فعالیت می‌نماید و در بین آن وضع یا حالت و پاسخ ارائه شده ارتباط برقرار می‌شود و سرانجام عمل یادگیری صورت می‌گیرد و در واقع، یادگیری عبارت از ارتباط بین محرک (S) و پاسخ (R) است. مانند یادگیری‌های مختلف در آزمایش معروف پاولوف، ثرندایک و اسکینر (شعبانی، ۱۳۷۱). در اصل نخستین خانواده نظریه‌های یادگیری به پیوند محرک و پاسخ تأکید می‌کند این خانواده یادگیری همه نظریه‌های یادگیری تقویت و شرطی‌شدن را در بر می‌گیرد. کلمه اساسی در این نظریه‌ها تجربه است. تفکر بخشی از یک توالی محرک و پاسخ است که در بیرون از فرد یادگیرنده شروع می‌شود و به پایان می‌رسد. یادگیری فرایند شرطی‌شدن است که توسط یادگیرنده پاسخ جدیدی، را فرا می‌گیرد. انگیزش میل به عمل است که از یک محرک ناشی می‌شود. رفتار از سوی محرک محیطی هدایت می‌شود. نظریه‌های یادگیری محرک و پاسخ با نام‌های محرک و پاسخ، رفتارگرایی، پیوندگرایی، شرطی‌شدن، پاداش و تنبیه شناخته می‌شوند. پاسخی که «پاداش» دریافت می‌کند واحد اصلی این نظریه‌ها را تشکیل می‌دهد (ملکی، ۱۳۸۵). یادگیری فرایندی جهت‌دار، فعال و وابسته به فعالیت‌های ذهنی و فکری فراگیر می‌باشد. در این دیدگاه یادگیری شامل واکنش غیرفعال فراگیر به فاکتورهای محیطی نبوده بلکه با ترغیب و تشویق فراگیر در استفاده از استراتژی‌های یادگیری مناسب، بر تغییرات یادگیرنده تأکید می‌شود (فتحی آذر، ۱۳۷۶).

یادگیری کودکان در سنین مختلف با یکدیگر تفاوت

1. Jackson
2. Martin
3. Gordon
4. Conley
5. Clandinin
6. valens
7. Pincas
8. Brookover
9. Sackny
10. Wynne

سؤالات از شماره ۲۵ تا ۳۰ مربوط به سؤال ویژه شماره چهار تحقیق می‌باشند. جهت توصیف داده‌ها از میانگین، جدول فراوانی، درصد و نمودار و در سطح استنباطی جهت سنجش سؤالات ویژه تحقیق از آزمون t یک متغیری استفاده شده است.

نتایج

سؤال ویژه شماره یک: آیا قوانین و مقررات مدرسه به عنوان مؤلفه برنامه درسی پنهان در فرآیند یاددهی - یادگیری مؤثر است؟

جدول ۱: خلاصه تحلیل آماری سؤال ویژه شماره ۱

sig	t	T	P<%.۵	S	S ^۲	μ _۰	\bar{X}	N
۰/۰۰۰	۱/۹۶	۱۰/۸۳	٪۹۵	۰/۹	۰/۸۱	۲/۵	۳/۱۵	۲۲۶

تفسیر: چون مقدار t محاسبه شده (۱۰/۸۳) با سطح اطمینان ٪۹۵ و آلفای ٪۰/۵ با سطح معنی‌داری (۰/۰۰۰) از مقدار t جدول بحرانی (۱/۹۶) بزرگتر شده است. بنابراین بین میانگین نگرش و میانگین طبقات، تفاوت از لحاظ آماری معنادار است. در نتیجه قوانین و مقررات مدرسه به عنوان مؤلفه برنامه درسی پنهان در فرآیند یاددهی - یادگیری مؤثر است.

پرسش ویژه شماره دو: آیا روابط میان فردی به عنوان مؤلفه برنامه درسی پنهان در فرآیند یادگیری دانش‌آموزان نقش دارد؟

جدول ۲: خلاصه تحلیل آماری سؤال ویژه شماره ۲

Sig	t	T	P<%.۵	S	S ^۲	μ _۰	\bar{X}	n
۰/۰۰۰	۱/۹۶	۴/۸۵	٪۹۵	۰/۸	۰/۶۴	۲/۵	۲/۸۴	۲۲۶

تفسیر: چون مقدار t محاسبه شده (۴/۸۵) با سطح اطمینان ٪۹۵ و آلفای ٪۰/۵ با سطح معناداری (۰/۰۰۰) از مقدار t جدول بحرانی (۱/۹۶) بزرگتر شده است. بنابراین، بین میانگین نگرش و میانگین طبقات، تفاوت از لحاظ آماری معنادار است. در نتیجه روابط میان فردی به عنوان مؤلفه برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان مؤثر است.

بیشتر و لذت بخش تر و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بیشتر است.

بنابراین، پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان بر یادگیری دانش‌آموزان تنظیم گردیده است. بدیهی است آگاهی و شناخت دقیق از عوامل مؤثر بر برنامه درسی پنهان می‌تواند موجب پیشگیری از خسارت‌های احتمالی آن گردیده و به تحقق اهداف والای تعلیم و تربیت کمک نماید.

روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی و از نوع زمینه‌یابی می‌باشد. جامعه آماری مورد بررسی این تحقیق شامل کلیه دبیران زن دبیرستان‌های شهر ساری در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ که تعداد آنها بالغ بر ۵۵۰ نفر می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه در این پژوهش بر اساس جدول تعیین حجم نمونه کرجسی و مورگان (حسن‌زاده، ۱۳۸۳: ۱۳۳) تعداد ۲۲۶ نفر دبیر از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. در این تحقیق برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه محقق ساخته که دارای ۳۰ سؤال ۴ گزینه‌ای (خیلی زیاد، زیاد، کم و خیلی کم) و بر اساس مقیاس لیکرت تنظیم شده است استفاده گردید. پس از تنظیم مقدماتی پرسشنامه، پرسشنامه در اختیار استادان متخصص قرار گرفت. پس از بررسی، تعدادی از سوال‌های نامناسب حذف و برخی دیگر اصلاح شد و روائی صوری و محتوایی سوالات پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت؛ سپس پرسشنامه تهیه شده برای تحقیق حاضر جهت تعیین پایایی به صورت تصادفی بین ۳۰ نفر از اعضای جامعه نمونه آماری توزیع گردید و پس از اجرا نسبت به اصلاح و تهیه پرسشنامه نهایی اقدام گردید که مقدار ضریب پایایی آن با استفاده از فرمول آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۲ به دست آمد. با توجه به این که معمولاً پایایی فراتر از ۰/۷۰ مطلوب است، لذا می‌توان این گونه استنباط کرد که پرسشنامه پژوهش از پایایی نسبتاً بالایی برخوردار است. سؤالات شماره ۱ تا ۱۴ مربوط به سؤال ویژه شماره یک، سؤالات شماره ۱۵ تا ۱۸ مربوط به سؤال ویژه شماره دو، سؤالات از شماره ۱۹ تا ۲۴ مربوط به سؤال ویژه شماره سه و

(۱۳۸۳) یکسان بوده‌است. بنابراین، لازم است با بازنگری در وضع قوانین و مقررات برای اداره امور مختلف مدرسه، تصورات و نگرش مثبت را جایگزین تصورات منفی نماییم تا از این راه بتوانیم به تقویت اعتماد به نفس و یادگیری دانش‌آموزان کمک نماییم.

در بررسی پرسش دوم تحقیق مبنی بر نقش «روابط میان فردی به عنوان مؤلفه برنامه درسی پنهان در فرآیند یادگیری دانش‌آموزان» پس از تجزیه و تحلیل، نتایج تأثیر این عامل نیز از نظر دبیران مورد تأیید قرار گرفت. نتیجه این تحقیق با پژوهش‌های بروک اور (۱۹۷۹) پین کاس (۲۰۰۱) به نقل از علیخانی (۱۳۸۳) همخوانی دارد. بنابراین مقایسه‌های بی‌مورد، تفاوت قائل شدن، طرز تلقی‌ها و نگرش افراد اداره کننده مدرسه در ارتباط با دانش‌آموزان، موجبات تحقیر و کاهش عزت نفس را در دانش‌آموزان فراهم می‌کند و علاقه آنان را به یادگیری تضعیف می‌کند از این جهت لازم است با دادن آگاهی به جامعه آموزشی از بروز چنین مسائلی جلوگیری به عمل آوریم.

در ارتباط با پرسش سوم برای بررسی «تأثیر روابط متقابل معلم و دانش‌آموزان به عنوان مؤلفه برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان» پس از تجزیه و تحلیل، نتایج مورد تأیید قرار گرفت. نتایج این پژوهش با بررسی‌های (وین، ۱۹۸۰) به نقل از علیخانی (۱۳۸۳) همخوانی دارد. لذا با عنایت به روابط متقابل معلم و دانش‌آموز به عنوان مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در یادگیری دانش‌آموزان معلمان با ایجاد فضا و جوّی باز و دادن استقلال و آزادی عمل بیشتر، فرصتی برای مشارکت دانش‌آموزان فراهم نمایند تا از این طریق موجب تقویت اعتماد به نفس و یادگیری مؤثرتر آنان گردند و بدون جهت‌گیری و با طراحی و اجرای آموزش منعطف و با به‌کارگیری روش‌های آموزشی فعال مانند حل مسئله و مباحثه و مناظره‌های کلاسی، زمینه لازم را برای فعالیت‌های گروهی و تقویت عزت نفس و یادگیری مؤثر آنان را فراهم نموده و روابط آموزشی داخل کلاس را به صورت مفید و ثمربخش سازمان دهند.

در بررسی پرسش چهارم نیز تأثیر «آگاهی معلمان از

پرسش ویژه شماره سه: آیا روابط متقابل معلم و دانش‌آموزان به عنوان مؤلفه برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان نقش دارد؟

جدول ۳: خلاصه تحلیل آماری سؤال ویژه شماره ۳

Sig	t	T	P<%.۵	S	S ^۲	μ_0	\bar{X}	n
۰/۰۰۰	۱/۹۶	۱۸/۴	٪۹۵	۰/۸	۰/۶۴	۲/۵	۳/۴۲	۲۲۶

تفسیر: چون مقدار t محاسبه شده (۱۸/۴) با سطح اطمینان ٪۹۵ و آلفای ٪۵ با سطح معناداری (۰/۰۰۰) از مقدار t جدول بحرانی (۱/۹۶) بزرگ‌تر شده‌است. بنابراین، بین میانگین نگرش و میانگین طبقات، تفاوت از لحاظ آماری معنادار است. در نتیجه روابط متقابل معلم و دانش‌آموزان به عنوان مؤلفه برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان نقش دارد.

پرسش ویژه شماره چهار: آیا آگاهی معلمان از عوامل مؤثر در برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان نقش دارد؟

جدول ۴: خلاصه تحلیل آماری سؤال ویژه شماره ۴

Sig	t	T	P<%.۵	S	S ^۲	μ_0	\bar{X}	N
۰/۰۰۰	۱/۹۶	۱۸/۵۱	٪۹۵	۰/۷	۰/۴۹	۲/۵	۳/۳۷	۲۲۶

تفسیر: چون مقدار t محاسبه شده (۱۸/۵۱) با سطح اطمینان ٪۹۵ و آلفای ٪۵ با سطح معناداری (۰/۰۰۰) از مقدار t جدول بحرانی (۱/۹۶) بزرگ‌تر شده‌است. بنابراین، بین میانگین نگرش و میانگین طبقات، تفاوت از لحاظ آماری معنادار است. در نتیجه آگاهی معلمان از عوامل مؤثر در برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان نقش دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

به منظور بررسی پرسش اول مبنی بر تأثیر «قوانین و مقررات مدرسه به عنوان مؤلفه برنامه درسی پنهان در فرآیند یاددهی - یادگیری» پس از تجزیه و تحلیل، نتایج تأثیر این عامل از دید دبیران مورد تأیید قرار گرفت. نتیجه این مطالعه با مطالعات سکنی (۲۰۰۱) به نقل از علیخانی

۵. فتحی آذر، اسکندر. (۱۳۷۶). «تدریس و یادگیری از دیدگاه شناخت‌گرایان» فصلنامه تعلیم و تربیت. سال نهم. شماره ۳۳.
۶. فتحی و اجارگاه، کوروش. (۱۳۷۷). «اصول برنامه‌ریزی درسی». تهران. انتشارات: ایران زمین.
۷. قورچیان، نادرقلی. (۱۳۷۳). «تحلیلی از برنامه درسی مستتر، بحثی نو در ابعاد ناشناخته نظام آموزشی». فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. تهران. شماره ۱ و ۲.
۸. کدیور، پروین. (۱۳۷۵). «بررسی رشد قضاوت‌های اخلاقی دانش‌آموزان و رابطه آن با جو سازمانی مدرسه و نحوه تعامل معلم و دانش‌آموزان». فصلنامه تعلیم و تربیت. تهران. شماره ۴.
۹. ملکی، حسن. (۱۳۸۵). «برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)». تهران. انتشارات پیام اندیشه.
۱۰. مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۱). «علوم تربیتی، ماهیت و قلمرو آن، جمعی از نویسندگان زیر نظر علمی کاردان». تهران. انتشارات: سمت.
۱۱. علیخانی، محمدحسن. (۱۳۸۳). «بررسی پیامدهای قصد نشده (برنامه درسی پنهان) محیط اجتماعی مدارس دوره متوسطه شهر اصفهان و ارائه راهکارهایی برای کاهش پیامدهای منفی». پایان‌نامه دوره دکتری، دانشگاه اصفهان.

عوامل مؤثر در برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان» پس از تجزیه و تحلیل، نتایج مورد تأیید دبیران قرار گرفت؛ لذا به مسئولان و برنامه‌ریزان درسی تربیت معلم پیشنهاد می‌شود که با پذیرش و آگاهی از بعد پنهانی برنامه درسی، از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت و کارگاه‌های روش تدریس آگاهی معلمان و مجریان را نسبت به مفاهیم و نظریه‌های برنامه درسی خصوصاً برنامه درسی پنهان و اثرات گوناگون آن افزایش دهند تا آنان بتوانند با کسب صلاحیت‌ها و مهارت‌های مورد نیاز، موجب تغییر و اصلاح فعالیت‌ها، نگرش‌ها و رفتار خود در جهت ثمردهی و تحقق اهداف آموزشی از جمله یادگیری مؤثر دانش‌آموزان گردند.

منابع و مآخذ

۱. حسن‌زاده، رمضان. (۱۳۸۳). «روش‌های تحقیق در علوم رفتاری». تهران. انتشارات: ساوالان.
۲. روحی، نفیسه. (۱۳۸۳). «یادگیری تعلیم - تربیت و زوایای ناشناخته، برنامه درسی پنهان». فصلنامه داخلی بسیج فرهنگیان. تهران. شماره ۲.
۳. سیف، اکبر. (۱۳۷۹). «روانشناسی پرورشی؛ روانشناسی یادگیری و آموزش». تهران. انتشارات: آگاه.
۴. شعبانی، حسن. (۱۳۷۱). «مهارت‌های آموزشی و پرورشی». تهران. انتشارات: سمت.